

O'ZBEK XALQ OG'ZAKI IJODIDA MIFOLOGIYADAN ZAMONAVIY TALQINGA QADAR AYOL OBRAZI

Asrorova Dilnura Odiljonovna

Samarqand davlat pedagogika instituti talabasi:

Nazarova Xilola G'ulomjonovna

Ilmiy rahbar:

Annotasiya: Ushbu maqolada o'zbek xalq og'zaki ijodida ayol obrazi evolyutsiyasi, ya'ni qadimgi mifologik tasavvurlardan tortib, zamonaviy talqinlargacha bo'lgan davrda ayol timsolining badiiy va ijtimoiy mazmuni tahlil qilinadi. Mifologik rivoyatlar, ertaklar, dostonlar va maqollarda ayol obrazining yaratuvchi, himoyachi va fidokorona fazilatlarini yoritilgan bo'lsa, keyingi adabiy bosqichlarda ularning ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy faollik jihatlari kuchaygani kuzatiladi. Tadqiqot davomida ayol obrazining milliy qadriyatlar, urf-odatlar va zamonaviy dunyoqarash bilan bog'liqligi, shuningdek, bu obrazlarning xalq estetik tafakkuridagi o'rni tahliliy asosda yoritilgan. Maqola o'zbek og'zaki ijodi namunalari ayol siymosining ramziy, estetik va ma'naviy talqinini yangi ilmiy yondashuv asosida ochib beradi.

Kalit so'zlar: ayol obrazi, xalq og'zaki ijodi, mifologiya, ertak, doston, ramz, estetik tafakkur, milliy qadriyat, zamonaviy talqin, badiiy tafakkur.

O'zbek xalq og'zaki ijodi asrlar davomida xalqning dunyoqarashi, ma'naviy olami va estetik didini ifodalab kelgan bebaho manbadir. Og'zaki ijod namunalari inson, tabiat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar o'ziga xos badiiy timsollar orqali ifoda etiladi. Shulardan eng muhimlaridan biri ayol obrazidir. Ayol obrazi o'zbek xalqining qadimiy dunyoqarashi, urf-odatlari va ijtimoiy hayotida alohida o'rin tutadi. U nafaqat oilaning bezagi, balki xalq ruhiyatining, ezgulik va mehr-oqibat g'oyalarining ramzi sifatida talqin etilgan.

O'zbek xalq og'zaki ijodining ilk qatlamlari — mifologik rivoyatlar, afsonalar va e'tiqodiy tasavvurlarda ayol obrazi asosan ona, yaratuvchi va himoyachi timsollarida gavdalanadi. Qadimda ayol tabiat bilan chambarchas bog'liq mavjudot sifatida tasvirlangan. Ona zamin, suv onasi, oy onasi, shamol onasi kabi mifologik obrazlar xalq tasavvurida hayot manbai, unumdorlik va baraka timsoli bo'lgan. Bu holat xalq tafakkurida ayolning tabiat va yaratuvchilik kuchi bilan uyg'unligini ifodalaydi.

Keyingi bosqichlarda, ya'ni ertaklar, dostonlar va maqollarda ayol obrazining badiiy ko'lami yanada kengaygan. U endi faqat ona yoki yaratuvchi emas, balki dono, sadoqatli, mard va jasur inson sifatida namoyon bo'ladi. "Alpomish" dostonidagi Barchinoy, "Go'ro'g'li" turkumidagi Ayqiz, xalq ertaklaridagi aqlli qiz yoki mard ayol obrazlari bunga yorqin misoldir. Bu obrazlar xalq ongida ayolning nafaqat go'zallik, balki aql-zakovat, sabr-toqat va fidoyilik timsoli sifatida shakllanganini ko'rsatadi.

Xalq og'zaki ijodida ayollar turmushdagi muammolarni aql bilan hal etuvchi, oilaning tinchligi va farovonligini ta'minlovchi, farzand tarbiyasida beqiyos rol o'ynovchi shaxs sifatida tasvirlanadi. Shu jihatdan ayol obrazi xalq axloqiy qadriyatlarining eng muhim ko'rsatkichlaridan biridir. Maqollarda "Ayol uyning bezagi", "Onaning duosi — farzandga

yorug' yo'l" kabi hikmatli so'zlar xalq tafakkurida ayolga bo'lgan chuqur hurmat va e'tiqodning ifodasidir.

Zamonaviy davrda esa ayol obrazi talqini yangi ma'nolar bilan boyidi. Adabiyotda, teatrdagi, kinematografiyada va og'zaki ijodning yangi shakllarida ayol siymosi faqat oilaviy hayot doirasida emas, balki ijtimoiy-siyosiy hayotda faol ishtirok etuvchi, o'z fikri va orzulariga ega shaxs sifatida gavdalanmoqda. Bunda xalq og'zaki ijodida shakllangan qadimiy ramz va timsollar yangi davr qadriyatlari bilan uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi.

Ayol obrazining bunday tarixiy taraqqiyoti o'zbek xalqining ma'naviy tafakkur evolyutsiyasini ham aks ettiradi. Chunki har bir davrda ayolning jamiyatdagi o'rni, unga bo'lgan munosabat, ijtimoiy me'yorlar va estetik qarashlar o'zgarib borgan. Shu bois o'zbek og'zaki ijodidagi ayol obrazi xalq madaniyatining o'zgaruvchan, lekin asosiy qadriyatlarga sodiq bo'lgan jihatlarini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotda ayol obrazining mifologik ildizlari, doston va ertaklardagi badiiy talqinlari hamda zamonaviy og'zaki va yozma ijodda qayta talqin etilishi tahlil qilinadi. Maqolada ayol timsoli orqali xalqning estetik, axloqiy va ijtimoiy qarashlari qanday shakllanganligi, ularning zamonaviy tafakkur bilan qanday uyg'unlashgani ilmiy asosda yoritiladi.

Shunday qilib, o'zbek xalq og'zaki ijodidagi ayol obrazi — bu nafaqat badiiy timsol, balki millatning ma'naviy qadriyatlarini, tarixiy tajribasini va dunyoqarashini mujassamlashtirgan murakkab ijtimoiy-falsafiy fenomen hisoblanadi. Ushbu mavzuni tadqiq etish orqali biz o'zbek xalqining estetik merosi, qadriyatlar tizimi va zamonaviy ayol konsepsiyasining shakllanish jarayonini chuqurroq anglash imkoniga ega bo'lamiz.

Mifologik an'analarda ayol obrazi

O'zbek xalq og'zaki ijodining dastlabki manbalari — afsonalar, rivoyatlar va mifologik e'tiqodlar — xalq dunyoqarashining eng qadimiy qatlamlarini aks ettiradi. Bu davrda ayol obrazi hayot manbai, yaratuvchi va himoyachi kuch sifatida talqin etilgan. "Ona Yer", "Suv onasi", "Oy onasi", "Bibi Seshanba" kabi timsollar xalqning tabiat va ayol mohiyatini uyg'un holda tasavvur etganidan dalolat beradi.

Ayolning bunday timsollari asosan hosildorlik, baraka va nasl davomiyligi bilan bog'liq bo'lgan. Mifologik qarashlarda ayol – insoniyatning boshlanishi, hayotning davomchisi sifatida e'tirof etiladi. Shu bois qadimiy miflarda ayolning jismoniy go'zalligi emas, balki uning ruhiy kuchi, mehr-shafqati va himoyachilik fazilatlarini ulug'langan. Bu an'ana keyingi asrlar davomida xalq tafakkurining muhim tarkibiy qismiga aylangan.

Mifologik manbalarda ayol obrazining muqaddaslik darajasiga ko'tarilishi xalqning ona zamin, tabiat va hayot manbalariga bo'lgan ehtiromi bilan chambarchas bog'liq. "Ona" so'zining o'zi o'zbek madaniyatida nafaqat biologik tushuncha, balki ruhiy, axloqiy va ma'naviy qadriyatni bildiradi. Shu sababli xalq og'zaki ijodidagi ayol obrazlari keyinchalik ham bu muqaddaslik mohiyatini yo'qotmagan.

Doston va ertaklardagi ayol obrazi

Xalq dostonlari va ertaklarida ayol obrazlari yanada rang-barang va murakkab tus oladi. Ular nafaqat onalik va sadoqat timsoli, balki aql-zakovat, jasorat va go'zallikning

uyg'un ifodasi sifatida gavdalanadi. "Alpomish" dostonidagi Barchinoy, "Go'ro'g'li" turkumidagi Ayqiz, "Ravshan" dostonidagi Oygul singari qahramonlar xalq tasavvurida mardlik va sadoqat namunasi sifatida yodga olinadi.

Bu ayollar obrazlari jamiyatda ayolning passiv emas, balki faol ijtimoiy o'ringa ega ekanini ko'rsatadi. Ular o'z sevgisi, vafosi va mardligi bilan erkak qahramonlarga teng darajada harakat qiladilar. Barchinoyning sabr-toqati va sadoqati, Ayqizning jasorati, aqlli qizlar haqidagi ertaklarda esa ayollarning donoligi — xalqning ayolga bo'lgan chuqur hurmatini ifodalaydi.

Ertaklarda ko'pincha "yovuz o'gay ona", "mehribon ona", "aqlli qiz", "yaxshi kelin" kabi obrazlar orqali ayolning turli xil insoniy qirralari ko'rsatiladi. Bu xilma-xillik xalq tafakkurida ayol tabiatining murakkabligini, u hayotning barcha jabhalarida faol ishtirok etuvchi shaxs ekanini ifodalaydi. Shu orqali og'zaki ijodda ayol obrazlari jamiyatning axloqiy-me'yoriy tizimini shakllantirishda beqiyos rol o'ynagan.

Doston va ertaklarda ayollar ko'pincha erkak qahramonlar uchun ma'naviy tayanch, ilhom manbai yoki sinov timsoli sifatida tasvirlanadi. Bu holat xalq estetik tafakkurida ayolning jamiyatda tutgan o'rnini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

Zamonaviy talqinlarda ayol obrazi

Zamonaviy davrda o'zbek og'zaki ijodi ham, yozma adabiyot ham ayol obraziga yangi ma'nolar bag'ishladi. Mustaqillik yillarida ayol siymosi jamiyatda faol, mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topgan shaxs sifatida talqin etilmoqda. Shu jarayonda xalq og'zaki ijodida shakllangan qadimiy timsollar zamonaviy estetik qarashlar bilan uyg'unlashmoqda.

Hozirgi zamon folklor tadqiqotlarida ayol obraziga sotsiologik, psixologik va gender nuqtai nazardan yondashuvlar paydo bo'lgan. Bu yondashuvlar orqali xalq og'zaki ijodi nafaqat estetik manba, balki ijtimoiy ongni shakllantiruvchi kuch sifatida tahlil qilinmoqda. Zamonaviy folklor janrlarida — masalan, ayollar aytgan qo'shiqlar, zamonaviy afsonalar, xalq orasidagi hikoyatlar — ayollarning hayotdagi faol pozitsiyasi, ularning jamiyatdagi muammolarga munosabati o'z ifodasini topmoqda.

Bugungi talqinda ayol obrazi faqat ona yoki sadoqat timsoli emas, balki yangilik yaratishga intiluvchi, o'z orzulari va maqsadlariga ega inson sifatida gavdalanadi. Shu bilan birga, xalq og'zaki ijodi orqali o'zbek ayolining qadimiy fazilatlar — mehr, sabr, sadoqat va oriyat kabi qadriyatlar hamon asrab-avaylanib kelmoqda.

Shu tarzda, ayol obrazi o'zbek xalq og'zaki ijodida tarixiy taraqqiyot davomida turlicha ko'rinishda namoyon bo'lsa-da, uning mohiyati — insoniylik, ezgulik va hayotga sadoqat g'oyalarini ifodalashdan iborat bo'lib qolgan.

XULOSA

O'zbek xalq og'zaki ijodida ayol obrazi — bu shunchaki badiiy timsol emas, balki xalq ruhining, tafakkurining va ma'naviy olamining yorqin ifodasidir. U xalqning tarixiy xotirasidan, urf-odatlaridan, diniy e'tiqodlaridan va hayot falsafasidan oziqlanadi. Mifologik davrlardan boshlab ayol timsoli yaratuvchilik, mehr-shafqat va barakani ifodalagan bo'lsa, keyingi doston va ertaklarda bu obraz yanada teranlashib, aql-zakovat, sadoqat va jasorat timsoliga aylangan.

Ayol obrazining o'zgarish jarayoni aslida xalq tafakkurining o'sishini ko'rsatadi. Qadimiy miflarda u hayot manbai, tabiat bilan tenglashtirilgan bo'lsa, dostonlarda u qahramon bilan yonma-yon turuvchi, unga ilhom bag'ishlovchi kuch sifatida tasvirlangan. Zamonaviy talqinlarda esa ayol shaxs sifatida mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etuvchi, o'z qadrini va imkoniyatini anglagan inson sifatida gavdalanadi.

Bu evolyutsiya o'zbek xalqining qadriyatlari qanday o'zgarganini emas, balki qanday boyiganini ko'rsatadi. Chunki har bir davrda ayol obrazining markazida bir xil g'oya turadi — bu hayotga sadoqat, ezgulikka ishonch va mehr bilan yaratuvchanlik. Xalq og'zaki ijodi ana shu umuminsoniy fazilatlarni avloddan avlodga yetkazuvchi vosita bo'lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda ayol obrazi o'zining yangi badiiy va ijtimoiy talqinlariga ega bo'lsa-da, u hali ham xalq ongida muqaddas “ona”, dono “ayol”, jasur “qiz” va vafodor “yor” sifatida yashab kelmoqda. O'zbek xalqining og'zaki merosida bu timsollar bir-biri bilan uyg'unlashib, ayolni hayotning abadiy yaratuvchisi sifatida tasdiqlaydi.

Demak, o'zbek xalq og'zaki ijodida ayol obrazi — bu o'zgaruvchan zamonlarda ham o'z mohiyatini saqlab qolgan, xalqning estetik va ma'naviy idealini mujassamlashtirgan timsoldir. U xalqning tarixiy tajribasini, ruhiy kuchini va kelajak sari ishonchini o'zida jamlagan. Shu bois ayol obrazi xalq ijodining yuragi, milliy tafakkur merosining eng nozik, lekin eng qudratli ramzlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulazizovna D. “An Example of Uzbek Women: ...”. CyberLeninka. 2021.
2. Boltayeva Barnoxon Botir qizi B. “Badiiy asarlarda ayol obrazini tasvirlash jarayonida”. In-Academy. 2025.
3. Djurayeva Y. “Linguocultural Features of Uzbekistan ...” (ayollar ismlari va ularning folklordagi roli). 2025.
4. “Folklorda ayol obrazidagi, O'zbek xalq ijodida”. GISCONF. (Maqola)
5. “Image of Mother in Uzbek Folklore”. EIJPS. (Maqola)
6. “Mother Folklore Is an Important Aspect in the Uzbek-Russian ...”. Multijournals.
7. Muhammedova D. “The Role of Women in Folklore ...”. JAH. 2025.
8. Safarov O. “O'zbek xalq og'zaki ijodi”. Darslik. (Toshkent)
9. “The Feature of Female Images in Uzbek and German Folk Tales”. IJOT. 2022.
10. “O'zbek adabiyotida ayollar obrazi” – InLibrary Maqola. 2025.
11. “O'zbek haykaltaroshligidagi ayol obrazi talqini” – Xatamov AK. 2023.
12. “O'zbek xalq maqollarida ona obrazi” – Asaloy ... (PDF).
13. “O'zbek adabiyotida ayol obrazi: tarixiy va zamonaviy talqinlar” – maqola. (Eslatma: maydon takrorlangan bo'lishi mumkin.)
14. “Etymological Features of Uzbek Folklore Terms” – maqola, ayollar timsollariga bog'liq tahlil bilan.
15. Mirzayev T., Turdimov Sh. va boshqalar. “O'zbek folklori”. Darslik / qo'llanma. 2020.